

Dr. sc. Ramiza SMAJIĆ

Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu

E-mail: ramiza.smajic@iis.unsa.ba

Izvorni naučni rad/Original scientific article

UDK/UDC: 94(497.6)"405" (091)

930:[(-052)+(-057)](497.6)"405"

DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2022.5.7.39>

GAZI HUSREV-BEG U KONTROVERZNYM HISTORIOGRAFSKIM PERSPEKTIVAMA¹

Apstrakt: *Dok je jugoslavenska historiografija imala neku vrstu rasporeda središta naučnih istraživanja (Zagreb za rad na latinskim, Sarajevo za rad na turskim, a Beograd za rad na vizantijskim izvorima), kraj 20. stoljeća je razvio nove nacionalne historiografije koje iz svog ugla prilaze historiji osmanskog perioda. S obzirom na to da taj period čini zajedničku prošlost naroda velikog dijela Balkana, danas možemo analizirati na koji način i u kom obimu regionalne historiografije istražuju zajedničke historijske ličnosti i događaje. Iako se kroz historiografiju može pratiti Gazi Husrev-begov životni i vojnički put po balkanskim prostorima, percepcija njegovog lika i djela je ostala na margini temeljnih fakata povijesne zbilje 16. stoljeća. S obzirom na oblasti u kojima je ostao široko prisutan pomen Gazi Husrev-begovog imena i djela, istraživački korpus za ovu temu je raznorodan, ali u prvom redu zasnovan na uzorcima arhivske građe i reprezentativnim jedinicama domaće i inostrane historiografske literature. Osnovna teza koju želim predstaviti jeste da i najutvrđenije činjenice iz prošlosti ne mogu izbjeći protivuriječnosti i diskutabilna tumačenja, u velikoj mjeri ovisna od ugla gledanja ili fokusa oblikovanog prema stereotipima, isključivim hipotezama kroz paradigmu društvene svijesti, kao i interesima vremena i politike u nekim historiografskim krugovima. Kroz izdvojene primjere istraživačkih pristupa može se primijetiti da su oni u vezi sa nedovoljnim angažmanom naučnika u uključivanju istraživačkih rezultata u obrazovni sistem. Pored toga, bolonjski sistem je usitnio istraživačke teme i one su uglavnom vezane za današnje granice Bosne i Hercegovine. To je apsurdno za obradu osmanskog perioda Bosanskog ejaleta koji je činio jednu od administrativnih jedinica Osmanske države. Izmjene granica sa propašću Osmanske države ostavile su veliki dio bosanskog naroda po drugim balkanskim*

---

¹ Ovo je manji dio iz saopćenja na naučnom skupu „Uloga i značaj Gazi Husrev-bega u historiji Bosne i Hercegovine“, održanom u Sarajevu 23. septembra 2021. godine, u organizaciji Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, Historijskog arhiva Sarajevo, Orijentalnog instituta i Instituta za historiju Univerziteta u Sarajevu.

prostorima. O njihovom kolektivnom sjećanju i odnosu prema historijskim ličnostima uglavnom govore narodne pjesme, dok se istraživanje historijskih činjenica o istim temama prepušta nacionalnim historiografijama koje još uvijek zadržavaju antagonistički odnos prema Drugom. To se najbolje vidi kroz revitaliziranje teorija o „mračnom turskom vremenu“ i „mrziteljima kršćanstva“. Zbog brojnih praznina u poznavanju i materijalnim tragovima prošlosti, mlađe generacije istraživača u susjedstvu, ipak, postavljaju logična pitanja poput onog: Zašto se odricati osmanskog nasljeđa zbog kolektivne averzije prema Državi čiji su bili dio nekad. Ovo izlaganje je samo mali primjer tih zajedničkih historiografskih lutanja. Prema onom što je istraženo i poznato o liku i djelu Gazi Husrev-bega, ta historijska ličnost može biti uzorak lokalnih i regionalnih istraživačkih tendencija. Ustrajnost u takvim pristupima ozbiljno dovodi u pitanje odgovornost historičara. Bosanskohercegovačko iskustvo historiografskog pristupa tematici znamenitih ličnosti i događaja sve jače ukazuje na samoizolacionizam.

Ključne riječi: *Gazi Husrev-beg, Bosna, historiografija, stereotipi.*

GAZI HUSREV-BEY IN CONTROVERSIAL HISTORIOGRAPHICAL PERSPECTIVES

Abstract: *While former Yugoslav historiography had a kind of schedule of scientific research centers (Zagreb for Latin work, Sarajevo for work in Turkish, and Belgrade for work on Visant sources) the end of the 20th century developed new national historiographies that approach the history of the Ottoman period from its point of view. Since this period constitutes a common past of the people of large part of the Balkans, today we can analyze how and what extent regional historiographies explore common historical figures and events. Although historiography can be followed by Gazi Husrev-bey's life and military journey through the Balkan territories, the perception of his character and work remained within the margins of the basic facts of the historical reality of the 16th century. Given the areas where the mention of Gazi Husrev's name and works remained widely present, the research corps on this topic is diverse, but in the foreground based on samples of archival material and representative units of domestic and foreign historiographic literature. The basic thesis I would like to present is that even the most established facts of the past cannot avoid contradictions and debatable interpretations, largely dependent on the point of view or focus shaped by stereotypes, exclusive hypotheses through the paradigm of social awareness as well as the interests of time and politics in some historiographic circles. Through several examples of research approaches, it can be noted that they are related to the lack of involvement of scientists in incorporating research results into the education system. In addition, the Bologna system has narrowed research topics and they are mainly related to*

today's borders of Bosnia and Herzegovina. This is absurd for the processing of the Ottoman period of the Bosnian Ayalat, which formed one of the administrative units of the Ottoman State. Changes to the borders with the collapse of the Ottoman state have left a large part of the Bosnian people in other Balkan areas. Their collective memory and attitude towards historical figures are mostly about folk songs, while the research of historical facts on the same topics is left to national historiographies that still retain antagonistic attitude towards the Other. This is best seen through the revitalization of theories about the „dark Turkish times“ and „haters of Christianity“. Due to numerous gaps in knowledge and material traces of the past, younger generations of researchers in the neighborhood, however, are asking logical questions such as: Why renounce the Ottoman heritage because of the collective aversion to the State which once they were part of. This presentation is just a small example of these common historiographical wanderings. According to what has been researched and known about the character and work of Gazi Husrev-bey, this historical personality can be a pattern of local and regional research tendencies. Persistence in such approaches seriously calls into question the responsibility of historians. Bosnia and Herzegovina's experience of a historiographical approach to the topic of famous personalities and events is increasingly indicating self-isolationism.

Key words: *Gazi Husrev-bey, Bosnia, historiography, stereotypes.*

Uvod o historiografiji u Bosni i Hercegovini i obradi lika i djela Gazi Husrev-bega

Velike promjene u društvenopolitičkoj zbilji, pristupi i obrada historijskih tema, kao i nivo i karakter akademskog obrazovanja, sve jasnije se odražavaju na opću sliku historiografije/a u Bosni i Hercegovini posljednjih decenija. Pošto u historiografiji i inače nema adaktiranja, pred istraživačima stoji stalno preispitivanje procesa i njihovih posljedica, što je u praktičnom smislu i u velikom dijelu ovisno o odgovornosti historičara i disciplinarno njima bliskih istraživača.² Jedna od tema klasičnog karaktera jesu obrade historijskih ličnosti, od biografije, njihovog djela i vremena u kojem su živjeli i ostavljali svoj trag.

Godine 2021. se navršilo pola milenija od imenovanja Gazi Husrev-bega za bosanskog sandžak-bega.³ Ta duga vremenska distanca je ostavila dovoljno

² Ramiza Smajić, Iskušenja vremena i odgovornost historičara, *Context*, Časopis za interdisciplinarnu studije, 3, Sarajevo 2016, 35.

³ Zbog pokazane hrabrosti i strategije pokazane tokom osvajanja Beograda 1521. godine, Gazi Husrev-beg je postavljen na mjesto bosanskog sandžak-bega. O tim dešavanjima govori brojna izvorna građa, osmanski i zapadni hroničari, kao i autori monografija i spomenica, izdvajamo neke izvore: İbn Kemal, *Tevârîh-i Al-i Osmân*, VIII. Defter, haz. Ahmet Uğur, Ankara 1997; Ćiro Truhelka, *Tursko-Slovenski Spomenici Dubrovačke Arhive*, Sarajevo 1911; İbrahim Alajbegović

pokazatelja njegovog izvanrednog doprinosa razvoju bosanskih gradova, a posebno Sarajeva, i to prvenstveno kroz vakufe, inače najefikasnije institucionalno oruđe Osmanske države. Ipak, arhivska građa iz proteklih pet stoljeća, literatura koja je nastajala na liku i djelu tog visokog osmanskog dostojanstvenika, gazije i vakifa, danas pokazuju da postoje djelimično ili potpuno neobrađeni segmenti te tematike.

Tendencija ovog rada je da se u praktičnom smislu pokažu sličnosti i razlike regionalnih historiografskih škola, metodoloških pristupa, ali i generacijske percepcije ove historijske ličnosti, što je danas dovelo do kompilativnih sinteza i stvaranja stereotipa uslijed kolektivnog antagonističkog odnosa prema Osmanlijama kao onom Drugom.

Priča o Gazi Husrev-begu je daleko složenija od nizanja biografskih podataka i nabranja vakufa. Zbog te kompleksnosti bazirali smo se tek na nekoliko izdvojenih detalja, ali u mjeri koja će pokazati da li je - i ako jeste, koliko je - historiografski i opći diskurs o Gazi Husrev-begu, njegovom djelu i vremenu, odmakao od istih okvira.

Diskutabilno korištenje historijskih činjenica, institucija i stereotipi

Bosanskohercegovačko iskustvo pokazuje da javnost i struka podjednako imaju naviku da mnogo šta podrazumijevaju, pa između ostalog i to da su ličnosti poput Gazi Husrev-bega svima ono što su njima. A nisu. Primjetna je i navika da se na ljude, institucije i procese gleda iz perspektive sadašnjosti, a to je kod analize iz korijena mogućnost da se ne shvate, ni ti ljudi, ni te institucije, ni ti procesi.

U vezi s tim, izdvojili smo dvije situacije iz posljednjih godina, i to:

- prvu, u kojoj je u javnu raspravu dat prijedlog izmjene i dopune preambule Statuta Univerziteta u Sarajevu (UNSA) sa bitnim dijelom da se čak godina osnivanja UNSA (1949) preinači u godinu osnivanja Gazi Husrev-begove, Seldžukije medrese (1537),⁴ i
- drugu, koja se dešava ustaljeno od pojedinih domaćih autora, a to je vrsta revizionizma sa retrogradnim korištenjem prevaziđenog, nepotvrđenog

---

Pečevića, *Historija 1520-1576*, prijevod, uvod i bilješke: Fehim Nametak, Sarajevo 2000; Salih Sidki Muvekkit Hadžihuseinović, *Povijest Bosne*, knj. 1, Preveli: Abdulah Polimac, Lamija Hadžiosmanović, Fehim Nametak i Salih Trako, Sarajevo 1999.

⁴ „Predstavnik medija rektor prof. dr. Muharem Avdispahić je informirao da je u javnu raspravu na vijećima fakulteta/akademija/instituta upućen obrazloženi prijedlog izmjene i dopune preambule Statuta kojim se Univerzitet u Sarajevu potvrđuje kao *alma mater* javnih univerziteta i baštinik historijske tradicije visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini.“ Osvrt na mandatni period, http://old.unsa.ba/s/index.php?option=com_content&task=view&id=2814. Organizacione jedinice UNSA su oktobra 2016. godine dobile detaljan materijal u vidu mišljenja istaknutih profesora Univerziteta u Sarajevu i Istanbulskog univerziteta, urađenog prijedloga loga itd. Javna rasprava se odvijala narednih dva mjeseca i zaključena februara 2017. godine. (Zapisnik 2. vanredne sjednice Vijeća Instituta za historiju od 26.10.2016).

ili nenaučnog diskursa. Primjer za to može biti i nedavno publicističko, ali visoko tendenciozno revitaliziranje stavova fra Mije Batinića na osnovu hronika kao i ljetopisca Lašvanina od strane Željka Ivankovića.⁵

Prema reakcijama na obje ove situacije, mogu se jasno uočiti zajedničke karakteristike poput ograničenog poznavanja onoga što se, često i iz najboljih namjera, pokušava iskoristiti u datom momentu, ali se zbog startnih grešaka vrlo lahko ospori. Osim toga, mimo ljudi od struke, prosječno obrazovan čovjek prema onom što mu se nudi od informacija nije u stanju razlučiti fakte od interpretacija s uklonom.

Odgovornost za ovakvo stanje je višestrano, jer u prvoj situaciji sigurno nije bilo do učenika i studenata da bi Gazi Husrev-begova medresa kao prva ustanova univerzitetskog tipa mogla da bude novootkrivena preteča univerziteta koji će biti osnovan četiri stoljeća kasnije. Stručnjaci bi, pak, trebalo da su do tog prijedloga došli utvrđivanjem samog kontinuiteta tog nivoa školovanja, osim analizom samog vakufskog statusa medrese koja je, povrh svega, od svog osnivanja kao visokoškolske ustanove bila dijelom obrazovnog sistema Osmanske države. Suštinski se kontinuitet dovodi u pitanje i onim na što su neki autori već ukazivali, a to je da do 1925. godine nije ispoštovana dalekosežna i vizionarska odredba njenog vakifa, prema kojoj je Gazi Husrev-begova medresa trebala da trajno bude savremena škola.⁶

U drugoj situaciji je mimo pojedinačne, očita odgovornost određenih medija koji isturaju retroaktivne teorije preko odgovarajućih autora, politike koja je motivirana „usmjerenim“ obrazovanjem, te opće atmosfere u kojoj stručnjaci ne uspijevaju plasirati istraživačke rezultate u to obrazovanje ili se i ne trude. Nedovoljno poznavanje prošlosti čitaocima tih odavno osporenih tvrdnji kako je Gazi Husrev-beg iskorjenjivač kršćanstva nasilnim širenjem islama, kako je rušio staru Vrhbosnu podižući Sarajevo, te čak upotrijebivši mramorne stubove katoličke katedrale za svoju džamiju, pretvara u pasivnu masu koja ne reagira ni na očiti anahronizam koji se dešava u dvostoljetnom rasponu. Naprotiv, historiografija s kraja 20. stoljeća je novim i multidisciplinarnim istraživanjima pokazala odgovornost u istraživanju prvih stoljeća širenja islama, uz rezultate koji gornje pokušaje revitaliziranja nekadašnjih stereotipa čine apsurdnim.⁷

⁵ Željko Ivanković, Fethija Aja Sofija, 18.07.2020. <https://www.autograf.hr/fethija-aja-sofija/>.

⁶ „Iako je Gazi Husrev-begova medresa po svome rangu važila kroz cijelo vrijeme kao najuglednija medresa u zapadnom Balkanu,“ kaže Hadžijahić, „ona tradicionalni nastavni program nije proširivala i prilagođavala duhu vremena. Predavali su se predmeti koje je Gazi Husrev-beg naveo izričito kao neophodne, ali se program nije nadopunjavao predmetima koje bude iziskivao običaj i mjesto.“ Muhamed Hadžijahić, Uloga i značaj Gazi Husrev-bega i njegova vakufa, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, IX-X, Sarajevo 1981, 229 (dalje: M. Hadžijahić, *Uloga i značaj Gazi Husrev-bega i njegova vakufa*).

⁷ Veliku prekretnicu u poimanju karaktera širenja islama učinio je simpozij pod nazivom „Širenje islama i islamska kultura u Bosanskom ejaletu“, održan 7-9. marta 1991. god. u Sarajevu; *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 41 (1991) (Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu). Zbog već teške bolesti i uz prismeno iskazani njegov žal nije bio prisutan Andrej Andrejević, ali je on već

Gornje dvije situacije su probrane zbog njihove aktuelnosti, ali postoji problem i odnosa javnosti i historiografije prema samom liku Gazi Husrev-bega. Još prije više od četrdeset godina, Muhamed Hadžijahić je primijetio da se mi ponosimo Gazi Husrev-begom, ali da ga nikada nismo doživljavali kao osvajača nego isključivo kao kulturnog pregaoca, začetnika nove ere u našem kulturnom i ekonomskom životu. Hadžijahić naročito podvlači da „ni narod – kod kojega Gazi Husrev-beg sve do naših dana uživa najveću popularnost – uopće ne zna za njegove vojne podvige“. Iako se dotiče više književnosti, umjesno i znakovito je poređenje našeg odnosa prema Gazi Husrev-begu u svakodnevnoj mirnodopskoj problematici sa našim odnosom prema Aliji Đerzelezu. Dok je Gazi Husrev-beg aktivno učestvovao u ključnim vojnim osvajanjima s početka 16. st., bio na čelu administrativnih jedinica, važnih sandžaka u to vrijeme, našao se u bogatoj diplomatskoj komunikaciji o čemu svjedoči arhivska građa, najpoznatija pjesma koju je o njemu objavio Hormann je „Gazi Husrev-beg vodi svatove u Stambol“.⁸ S druge strane, Alija Džerzelez, koji je prema jednoj bilješci u popisu iz 1455. godine timarnik, u narodnom stvaralaštvu uglavnom je prisutan kao uzor junaštva.⁹

Čak i opisi Gazijine smrti u književnim djelima se svode na rečenicu da „puče puška, pogodi junaka“, što je sitnica prema opisima ratnih podviga drugih Gazi Husrev-begovih savremenika.¹⁰

Dok je u Bosni i Hercegovini danas Gazija po svojim najboljim osobinama i djelima ostao prisutan u javnosti kroz vakufe, pjesme i legende, njegova ličnost kao vojnog velikodostojnika i diplomate je kod nas prisutna u pisanju ili pominjanju pojedinaca, a van Bosne i Hercegovine u pamćenju i obradi na način kako su doživljene njegove vojne aktivnosti u širenju Osmanske države u prvoj polovici 16. stoljeća. Da našoj historiografiji nedostaje taj dio dostupnih istraživačkih rezultata govori podatak da su do danas najcitiraniji tekstovi o Gazi Husrev-begu knjiga Čire Truhelke od prije stoljeće¹¹ i kraći

---

prije toga naučnim dokazima dao doprinos konačnom opovrgavanju tvrdnji oko korištenja crkvenih stubova za Begovu džamiju, dodatno potvrđujući i stavove Đure Baslera. Andrej Andrejević, *Islamska monumentalna umetnost XVI veka u Jugoslaviji – kupolne džamije*, Filozofski fakultet, Institut za istoriju umetnosti, Beograd 1984.

⁸ M. Hadžijahić, *Uloga i značaj Gazi Husrev-bega i njegova vakufa*, 219-221. Detaljnije o toj pjesmi: Alija Nametak, Gazi Husrev-beg u narodnoj tradiciji, Spomenica Ne treba zanemariti, doduše, da ni Murat-beg Tardić, veliki osvajač Klisa, u književnosti nije prikazan kao ratnik nego kao trgovac.

⁹ Dušanka Bojanić, Dve godine istorije bosanskog krajišta (1479. i 1480) prema Ibn Kemal, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XIV-XV/1964-65, 33-50. Sarajevo: Orijentalni institut, 1969, 43; Hazim Šabanović, *Krajište Isa-bega Ishakovića: Zbirni katastarski popis iz 1455. godine*. Sarajevo: Orijentalni institut, 1964, 105; Ramiza Smajić, *Bosanska krajina: historija, legende i mitovi*, Dobra Knjiga, Sarajevo 2009, 45, 149.

¹⁰ M. Hadžijahić, *Uloga i značaj Gazi Husrev-bega i njegova vakufa*, 222.

¹¹ Čiro Truhelka, Gazi Husrefbeg – njegov život i njegovo doba, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, XXIV, Sarajevo 1912; reprint: Zenica 2020.

enciklopedijski tekst Tajiba Okića od prije 70 godina.¹² Autori poput Adema Handžića i Behije Zlatar su pažnju posvetili prioritetno vakufima i značaju Gazi Husrev-bega kao vakifa.¹³ Ipak, pojedinačna istraživanja donosila su iznenadna otkrića čak i za najpoznatije detalje o vakifskoj ulozi Gazije izvan Bosne i Hercegovine. Dugo se nije uopće znalo da je Gazi Husrev-beg imao svoj vakuf i u Slavonskoj Požegi, iako je bilo poznato da je sa vojskom iz Bosanskog sandžaka učestvovao u osvajanju Slavonije sa smederevskim sandžak-begom Mehmed-begom Jahjapašićem. Zahvaljujući istraživanju Fazilete Hafizović danas se zna da je Gazi Husrev-beg uvakufio u Požegi (najvjerovatnije između 1537. i 1541. godine) karavan-saraj i jedan hamam, 12 dućana i više zemljišta za kuće.¹⁴

Karakteristike obrade lika i vremena Gazi Husrev-bega kroz susjedne historiografije

Tokom dužeg vremena historiografije koje su činile zajedničko jugoslovensko naučno polje lik i djelo Gazi Husrev-bega su ugrađivale prema karakteristikama uobičajenim za obradu cijele osmanske prošlosti tih prostora. Da li zbog činjenice da se radilo o jednoj državi ili što su aktivniji istraživači u tom periodu osjećali više potrebu rasvjetljivanja vremena Husrev-bega koji je bio prvo ime opsade Beograda, za 16. stoljeće je ostalo izuzetnih priređivačkih djela poput onih Hazima Šabanovića¹⁵ ili članaka i knjiga Olge Zirojević.¹⁶ Posljednje decenije 20. stoljeća, međutim, kod susjeda su profilirale problematičnije karakteristike historiografije koje je u Srbiji, npr. Bogumil Hrabak rasporedio u sljedeće tri tačke:

1. „1. Sveopšta politizacija sa izraženom naciokratijom,
2. kompilativnost u pristupu prilikom izrade naučnih djela, gdje se insistira na sintezi, dok se (arhivska) istraživanja tretiraju kao nebitna,

¹² Tayyib M. Okić, Husrev Beg Gazi, *İslâm Ansiklopedisi* (MEB), sv. 5/1, İstanbul 1977, 602; *Isti. Gazi Husrev-bey, Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, sv. 13. İstanbul 1996.

¹³ Adem Handžić, Gazi Husrev-begov vakuf na prelasku iz XVI u XVII stoljeće, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, IX-X, Sarajevo, 1983; Behija Zlatar, *Zlatno doba Sarajeva: XVI stoljeće*, Sarajevo 1996; *Ista, Gazi Husrev-beg*, Orijentalni institut, Sarajevo 2010.

¹⁴ Fazileta Cviko, O Gazi Husrev-begovom vakufu u Slavonskoj Požegi, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knj. XI-XII, Sarajevo 1985, 75-78 (dalje: F. Cviko, *O Gazi Husrev-begovom vakufu u Slavonskoj Požegi*).

¹⁵ Hazim Šabanović, *Turski izvori za istoriju Beograda, Katastarski popisi Beograda i okoline 1476-1566*, knj. 1, sv. 1, Beograd 1964.

¹⁶ Izdvajamo: Olga Zirojević, Smederevo od pada pod tursku vlast do kraja XVI veka, u: *Oslobođenje gradova u Srbiji od Turaka 1862-1867*, Naučni skup, Beograd, 22. do 24. maja 1967, Zbornik radova SANU, Beograd 1970, 193-200.

3. implicitni falsifikat, što podrazumijeva bilo svjesno prešućivanje određenih činjenica, bilo njihovo potpuno izvrtnje“.¹⁷

I pored takvih karakteristika, Srbija se ipak okreće izvorima i posljednjih deset-petnaest godina masovno obogaćuje svoje arhive zahvaljujući međudržavnoj saradnji sa Turskom i tamošnjim arhivima.¹⁸ No, i u najnovijim izdanjima, prva polovina 16. stoljeća je obimom uvijek manja, a tematski, recimo, neintrigantnog i neutralnog karaktera. Primjer može biti izdanje iz 2018. sa grandioznim naslovom *Beograd 1521-1867* u kojem za 16. stoljeće ima tek rad o restauraciji utvrđenja nakon osvajanja Beograda i o karavansaraju Tujgun-paše u Beogradu.¹⁹ Da ipak ima pozitivnih pomaka sa novim generacijama naučnika, može se vidjeti iz radova kojima se postavlja pitanje razloga svojevrstnog odricanja od osmanskog nasljeđa. Miloš Todorović je jedan od autora koji zbog praznina iz ugla svoje struke istražuje razloge sadašnjeg stanja i budućnost istraživanja osmanske baštine u Srbiji. Dosad je konstatirao da je u takvim temama neizbježna analiza odnosa kolektivnog sjećanja i historiografije, predstavljanje Osmanlija kao onog Drugog, antagonističkog, ali srpskog identiteta, u čemu je najveći problem viđenje osmanskog razdoblja kao mračnog doba, a Osmanlija kao neprijatelja kršćanstva.²⁰

Kad je riječ o nekim stereotipnim karakteristikama hrvatske historiografije u dijelu izvora, hronika, putopisa i drugih djela književnika, crkvenih velikodostojnika i diplomata, one bi se mogle definirati na način Zrinke Blažević u sadržaju ranonovovjekovnog osmanizma u kojem dolazi do simboličkog isključivanja gdje se Drugi kvalificira *ex negativo*, dok je kod „migrube“ etičko-politička superiornost logički proizlazila iz pripadnosti kršćanstvu. U skladu s tim, stvaraju se čvrste i nepropusne simboličke granice između dva suprotstavljena civilizacijsko-religijska entiteta.²¹ Zbog primjetno sve većeg interesa za gore pomenute izvore, prilično se radi na analizama doživljaja Osmanlija. U takvim izvorima iz 16. stoljeća ima puno „protuturskog“ govora

¹⁷ Bogumil Hrabak, Osnovne karakteristike srpske istoriografije posljednje decenije XX veka, u: *Filozofsko-filološke nauke na početku 21. vijeka. Problemi i pravci razvoja*, Zbornik sa naučnog skupa (Banja Luka, 7-8. decembar 2001), knj. 2, Banja Luka 2001, 267-275.

¹⁸ Ima prilično vijesti kroz medije o saradnji i snimljenoj građi, izdvajamo <https://www.trt.net.tr/bosanski/region/2015/10/06/potpisan-protokol-o-saradnji-arhivi-srbije-i-turske-otvaraju-vrata-istrazivacima-53949>.

¹⁹ Marko Popović, Siege of Belgrade in 1521 and restoration of fortifications after conquest, u: *Belgrade 1521-1867*, Yunus Emre, Belgrade 2018, 5-26; Machiel Kiel, The Caravanseraï of Tuygun Pasha in Belgrade: Its description by Hans Dernschwam (1555) and some notes about its founder in the Ottoman archives in Istanbul, u: *Belgrade 1521-1867*, Belgrade: Yunus Emre, 27-52.

²⁰ Miloš Todorović, The Problems of Studying Ottoman Heritage in Serbia, *Jurnal of Balkan and Black Sea Studies*, y. 4, issue 6, june 2021, 213-237.

²¹ Zrinka Blažević se ovom formulacijom, ustvari, referira na koncept „osmanizma“ promoviranog od Geralda MacLeana, a dijelom revidiranog koncepta orijentalizma Edwarda W. Saida. Detaljnije u: Zrinka Blažević, Osmanistički diskurs kao polje de/stabilizacije kulturalnih inskripcija Drugoga, *Kolo*, Časopis Matice Hrvatske, XVI, 2; Zagreb 2006, 211-232.

poput onog kod Marka Marulića,²² biskup Frano Marcelo ih opisuje kao „okrutne Turke i najgore progonitelje vjere“, veličaju se pobjede poput one Nikole Šubića Zrinskog pod Sigetom, ali ima kritičkih opisa događaja kao što to radi Ludovik Crijević Tuberon.²³ Bartol Đurđević je posebno zanimljiv istraživačima posljednjih godina, pošto je učestvovao u bici na Mohaču 1526. godine i duži period proveo u zarobljeništvu kod Osmanlija, ali ostavio i više tekstova iz tog Gazi Husrev-begovog vremena. U njima čitamo puno negativnih iskustava, no, ima i pozitivnih primjedbi o Osmanlijama. Temeljito opisuje i običaje kod Osmanlija, obrazovanje, ali mu se zamjera da je i kontradiktoran u svom odnosu. Dok, npr, na jednom mjestu koristi jako teške i uvredljive riječi o osmanskoj vojsci, na drugom mjestu joj upućuje najveće izraze divljenja, čak u poređenju sa svim ružnim navikama pripadnika evropskih vojski.²⁴

Zaključak

Kad se uzme u obzir to koliko se u susjedstvu crpe izvori, za angažman bosanskohercegovačke historiografije (čak i ako ju posmatramo kao jednu!) prema istaknutim ličnostima, možemo reći da standardno prelazi preko neobrađenih dionica njihovog života kao sekundarnim aspektima. Tako i u vezi sa Gazi Husrev-begovim životom i djelom, ne može se prigovoriti memorijalnim manifestacijama, ispunjenjima većine vakufnamom traženih uslova funkcioniranja vakufa, ali definitivno imamo neizdefiničan odnos i neriješen stav prema potpunijoj obradi čak i poznatih izvora. Ovdje nisu u pitanju čak neki etički i sistemski potezi u smislu da se vrši izbor iz izvora izostavljajući npr. problematične opise konzumiranja alkohola, opise ponašanja gazija čak od osmanskih hroničara i sl., nego se radi o činjenici poput te da se historiografijom ne prepoznaje potreba analize veoma važnih procesa, institucija ili statistika. Nije nikad urađena posebno vanredna vojna strategija Gazi Husrev-begovog osvajanja Zemuna i prije toga opsjeđanja Beograda. Statistička obrada učesća vojske sa bosanskog prostora je minimalno i usputno zastupljena u tekstovima. Preko Gazi Husrev-begovih poraza se prelazi površno i ne postavlja pitanje zašto samo Pečevija od osmanskih izvora postavlja pitanje oko poraza na južnoj strani

²² „Napokon, ti nevjernici smatraju svojom svetom dužnošću da ne propuste ništa što misle da će biti na ruglo našoj vjeri“ V. Davor Dukić, *Sultanova djeca*, Thema, Zadar, 2004, 43 (dalje: V. D. Dukić, *Sultanova djeca*).

²³ V. D. Dukić, *Sultanova djeca*, 17, 12; Ante Nazor, Strahoviti divlji, podmukli, najodvratniji neprijatelji: opis osmanlija u „protuturskim“ govorima i pjesmama, *Acta histriae*, 15, 2007, 199

²⁴ Njegove su ove riječi „Turčin ostavlja svoje poroke kod kuće, dok ih kršćanin nosi sa sobom; u turskom taboru nema nikakvih naslada; samo oružje i prijeko potreban živež, a u taborima kršćana raskoš i svakojake zalihe za razuzdanost, veća je gomila bludnica nego momaka. Ugrin hajdukuje, Španjolac pljačka, Nijemac pijanči, Čeh hrče, Poljak zijeva, Talijan bludi, Francuz pjeva, Englez se prežderava, Škot gozbari: vojnika kog bi resilo vojničko držanje jedva ćeš ikojeg naći. Zar se onda treba čuditi da pobjeđuju oni u kojih je trijeznost, štedljivost, budnost, vjernost i najstroži posluh?“ V. D. Dukić, *Sultanova djeca*, 36.

Vrbasa kad je u Frankopanove ruke pao cijeli tabor, čak Husrev-begov čador, 60 zastava, pa i vojni mehteri.²⁵ Ne reagira se na tekstove poput onih Ante Škegre i tvrdnje o crkvenim zvonima na vakufskim sahat-kulama, o kamenju uzimanom sa crkvenih zidova i sl.²⁶

S obzirom na uvid u stanje sa izvorima različitih provenijencija, ali i karakter, tematiku i obim historiografske produkcije, nameće se zaključak o uzroku koji je dugoročno ograničio domete naučnih rezultata. Radi se o činjenici da nas je ili prestalo zanimati sve što je dalje od današnjih granica Bosne i Hercegovine ili je to forsirani samoizolacionizam. Takav ugao i istraživački pristup ne može donijeti pune spoznaje. U praktičnom smislu put do novih spoznaja kojima bi se izbjegle situacije poput onih sa početka ovog teksta, uslovljen je sljedećim:

- Da bi se znalo otkud inicijalna sredstva za vakuf, jedan učenik mora znati i gdje i kako se sticao, kako se dijelio ganimet, plijen, mimo postotka koliko je odvajano za glavnu haznu, kao i to otkud da prihodi Gazi Husrev-begovog vakufa u Požegi, npr., budu namijenjeni njegovim vakufima u Sarajevu²⁷;
- Da bi se znalo zašto ne stoje neke tvrdnje oko rušenja ili korištenja nemuslimanskih hramova, mora se znati i da su postojala precizna pravila koja i kakva Božija kuća može biti iskorištena za džamiju.²⁸

Dok god se ostavljaju takve praznine usljed usitnjavanja tema u okvirima granica Bosne i Hercegovine, otvara se prostor izmišljanju tradicija.²⁹ Historija osmanske Bosne ne može se izdvajati iz konteksta historije Osmanske države i Evrope.

Summary

After half a millennium since the appointment of Gazi Husrev-beg as bosnian sandzak-bey, he is best known to the local public for his extraordinary contribution to the development of Bosnian cities through the endowments (waqf) he left behind. His name as a great benefactor also occurs in literature. However, Bosnia and Herzegovina historiography has appointed his role as a military-administrative dignitary. The unexploredness of all the dimensions of

---

²⁵ Joseph von Hammer, *Historija turskog (osmanskog) carstva*, knj. 1, Zagreb 1979, 361.

²⁶ Ante Škegro, *Katolička zvona s osmanlijskih sahat-kula u Bosanskom ejaletu*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, vol. 108, No 1, prosinac 2015, 295-313.

²⁷ F. Cviko, *O Gazi Husrev-begovom vakufu u Slavonskoj Požegi*, 77.

²⁸ Ramiza Smajić, *Migracijski tokovi, društveno-političke prilike u bosanskom ejaletu (1683-1718)*, doktorski rad, Filozofski fakultet, Zagreb 2019, 124-127 Smajic_Ramiza.pdf (unizg.hr).

²⁹ Treba podsjetiti da je taj izraz prisutan u naučnom diskursu skoro 40 godina. Istoimeno Hobsbawmovo djelo je doživjelo niz izdanja i na različitim jezicima, navodimo jedno: Eric Hobsbom, *Izmišljanje tradicija*, Beograd 2002.

his character and work, but also the revival of long-disputed claims about him as a hater of Christianity, paved the way for controversy and stereotypes today. This situation was contributed by the situation after the dissolution of Yugoslavia, the development of national historiography and forced self-isolationism through the shining of research projects within today's borders of Bosnia and Herzegovina. Symbolic boundaries are becoming more noticeable between opposing civilizational-religious entities in a new-age way. Researchers, however, who understand that historiography can no longer omit long shares of the ottoman period past due to the stereotype that it was a „time of darkness“, also appears. Even where material remains were destroyed, the Osman heritage was preserved through language, song, culture in general. Archival funds are also still unexplored. For example, the processing of the character and works of Gazi Husrev-bey can be seen that even in a situation where there are vacuums, when memorial events are held, there are still very many unknowns about the institutions, about the essence of the relationship to the Other, even about the personalities themselves from the common past.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Objavljeni izvori/Published sources:

1. İbn Kemal, *Tevârîh-i Al-i Osmân*, VIII. Defter, haz. Ahmet Uğur, Ankara 1997.
2. Šabanović, Hazim. *Krajište Isa-bega Ishakovića: Zbirni katastarski popis iz 1455. godine*, Orijentalni institut, Sarajevo 1964.
3. *Turski izvori za istoriju Beograda, Katastarski popisi Beograda i okoline 1476-1566*, knj. 1, sv. 1, Beograd 1964.
4. *Zapisnik 2. vanredne sjednice Vijeća Instituta za historiju od 26.10.2016.*

Knjige/Books:

1. *Gazi Husrev-beg*, Orijentalni institut, Sarajevo 2010.
2. Hadžihuseinović, Salih Sidki Muvekkit, *Povijest Bosne*, knj. 1, Preveli: Abdulah Polimac, Lamija Hadžiosmanović, Fehim Nametak i Salih Trako, Sarajevo 1999.
3. Hammer, Joseph von. *Historija turskog (osmanskog) carstva*, knj. 1, 2, 3. Zagreb 1979.
4. Hobsbaum, Eric, *Izmišljanje tradicija*, Beograd 2002.
5. Okıç, M. Tayyib, *Husrev Beg Gazi, İslâm Ansiklopedisi (MEB)*, sv. 5/1, İstanbul, 1977
6. Pečevića, İbrahim Alajbegović, *Historija 1520-1576, prijevod, uvod i bilješke*: Fehim Nametak, Sarajevo 2000.
7. Smajić, Ramiza, *Bosanska krajina: historija, legende i mitovi*, Dobra Knjiga, Sarajevo 2009.
8. Smajić, Ramiza, *Migracijski tokovi, društveno-političke prilike u bosanskom ejaletu (1683-1718)*, doktorski rad. Filozofski fakultet, Zagreb 2019.
9. Truhelka, Ćiro, *Tursko-Slovenski Spomenici Dubrovačke Arhive*, Sarajevo 1911.
10. Zlatar, Behija, *Zlatno doba Sarajeva: XVI stoljeće*, Sarajevo, 1996.

Članci/Articles:

1. „Širenje islama i islamska kultura u Bosanskom ejaletu”, 7-9. marta 1991. god. u Sarajevu; *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 41, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo 1991.
2. Andrejević, Andrej. *Islamska monumentalna umetnost XVI veka u Jugoslaviji – kupolne džamije*, Filozofski fakultet, Institut za istoriju umetnosti, Beograd 1984.
3. Blažević, Zrinka. Osmanistički diskurs kao polje de/stabilizacije kulturalnih inskripcija Drugoga, *Kolo*, Časopis Matice Hrvatske, XVI, 2, 2006, 211-232.
4. Bojanić, Dušanka. Dve godine istorije bosanskog krajišta (1479. i 1480) prema Ibn Kemal, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XIV-XV/1964-65, Orijentalni institut, Sarajevo 1969, 33-50.
5. Cviko, Fazileta. O Gazi Husrev-begovom vakufu u Slavonskoj Požezi, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knj. XI-XII, 75-78. Sarajevo 1985, 75-78.
6. Gazi Husrefbeg – njegov život i njegovo doba, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, XXIV, Sarajevo 1912; reprint: Zenica 2020.
7. Gazi Husrev-bey, *Diyamet İslâm Ansiklopedisi*, sv. 13. İstanbul 1996, 453-454.
8. Hadžijahić, Muhamed. Uloga i značaj Gazi Husrev-bega i njegova vakufa, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, IX-X, Sarajevo 1981, 219-232.
9. Handžić, Adem. Gazi Husrev-begov vakuf na prelasku iz XVI u XVII stoljeće, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, IX-X, Sarajevo 1983, 207-216.
10. Hrabak, Bogumil. Osnovne karakteristike srpske istoriografije poslednje decenije XX veka, u: *Filozofsko-filološke nauke na početku 21. vijeka. Problemi i pravci razvoja*, Zbornik sa naučnog skupa (Banja Luka, 7-8. decembar 2001), knj. 2, Banja Luka, 2001, 267-275.
11. Iskušanja vremena i odgovornost historičara, *Context*, Časopis za interdisciplinarnu studije, 3, Sarajevo 2016, 35-74.
12. Kiel, Machiel. The Caravanserai of Tuygun Pasha in Belgrade: Its description by Hans Dernschwam (1555) and some notes about its founder in the Ottoman archives in Istanbul, u: *Belgrade 1521-1867*, Yunus Emre, Beograd 2018, 27-52.
13. Nazor, Ante. Strahoviti divlji, podmukli, najodvratniji neprijatelji: opis osmanlija u 'protuturskim' govorima i pjesmama, *Acta historiae*, 15, 2007, 195-208.
14. Popović, Marko. Siege of Belgrade in 1521 and restoration of fortifications after conquest, u: *Belgrade 1521-1867*, Yunus Emre, Belgrade 2018, 5-26.
15. Škegro, Ante. Katolička zvona s osmanlijskih sahat-kula u Bosanskom ejaletu, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, vol. 108, No 1, prosinac 2015, 295-313.
16. Todorović, Miloš. The Problems of Studying Ottoman Heritage in Serbia, *Jurnal of Balkan and Black Sea Studies*, y. 4, issue 6, june 2021, 213-237
17. Zirojević, Olga. Smederevo od pada pod tursku vlast do kraja XVI veka, u: *Oslobođenje gradova u Srbiji od Turaka 1862-1867*, Naučni skup, Beograd, 22.do 24. maja 1967, Zbornik radova SANU, Beograd 1970, 193-200.

Internet:

1. Avdispahić, Muharem. *Osvrt na mandatni period 2012-2016*. http://old.unsa.ba/s/index.php?option=com_content&task=view&id=2814.
2. Ivanković, Željko. *Fethija Aja Sofija*, 18.07.2020. <https://www.autograf.hr/fethija-aja-sofija/>.